

Estat actual de la geografia a Cuba*

Antonio NÚÑEZ JIMÉNEZ

Doctor en Ciències Geogràfiques

Institut de Geografia de l'Acadèmia de Ciències de Cuba

La geografia, ciència natural i social, ha estat tradicionalment una arma emprada per les potències colonialistes per explotar els països sotmesos a la seva hegemonia econòmica.

En aquest segle, amb l'expansió dels pobles en lluita per tal d'assolir la seva alliberació i el seu desenvolupament, aquesta ciència constitueix una eina de treball per als geògrafs progressistes, patriotes i socialistes.

L'anterior procés s'observa nítidament a Cuba. Les primeres aportacions geogràfiques, des de l'Almirall Cristòfor Colom fins a les darreries del segle XVIII, foren bàsicament descriptives i tingueren com a objectiu principal garantir la navegació costanera i la penetració vers terra endins per tal d'extreure'n l'or i d'altres recursos naturals.

No és pas un fet casual que la primera geografia científica del nostre país, *Ensayo político de la Isla de Cuba*, escrita per Alexander von Humboldt, i publicada originalment en francès, a París, l'any 1826, i, després en castellà l'any 1829, fos prohibida per l'Ajuntament de l'Havana, a causa del contingut antiesclavista d'aquesta obra tan notable. Tampoc no és pas casual que els textos geogràfics escrits a Cuba, durant el segle XIX, haguessin d'ésser, forçosament, un cant a la fidelitat dels criolls envers l'anomenada mare pàtria hispànica. No obstant això, considerem que aquestes aportacions coadjuvaren a aprofundir a un millor coneixement del país, alhora que ajudaren a gestar una consciència de la futura nacionalitat.

Amb la dominació imperialista nord-americana a Cuba, la geografia prengué una direcció essencialment fisiogràfica, i el fatalisme geogràfic incidí en la qüestió històrica, tan sols modificat, fins on va poder ésser possible, pels aires renovadors de caràcter social que començaren a sentir-se al nostre país d'ençà d'abans de la primera meitat de la nostra centúria. L'any 1914, es fundà la Sociedad Geogràfica de Cuba, la qual, a partir del 1928,

* traducció de la intervenció del Dr. Núñez Jiménez a la Conferència Regional UGI de Barcelona, especialment autoritzada per l'autor.

es va lliurar a la tasca d'editar una revista, el darrer número de la qual sortí l'any 1960. Fou una institució de caire acadèmic.

Actualment, s'estan fent les primeres passes per a la fundació de la Sociedad Cubana de Geografía, amb una projecció socialista de servei cultural i científic, i que aplegarà no solament els geògrafs professionals, sinó també els afeccionats a aquesta disciplina.

La revista de la nova Sociedad Cubana de Geografía tindrà per fonament mostrar al món les idees de l'escola geogràfica del nostre país.

El 15 de gener de 1940, l'autor d'aquestes notes fundà la Sociedad Espeleológica de Cuba, que, a la pràctica, ha acomplert el paper d'una societat geogràfica, ja que ha explorat i estudiat no solament l'espeleosfera i la carsoesfera, sinó també la superfície del país i la plataforma submarina, i ha fet investigacions de la societat cubana en relació amb la seva naturalesa, alhora que ha desplegat una intensa campanya per a la protecció del nostre medi ambient.

L'any 1954, escrivim la primera *Geografía de Cuba*, amb un contingut plenament antiimperialista, llibre cremat per la tirania batistiana, complint ordres de l'ambaixada ianqui a l'Havana. En aquesta breu introducció, hem de destacar la figura del doctor Salvador Massip, el qual enmig de la poca atenció que, en el passat, l'Estat prestava a la geografia en el camp docent, fou un incansable lluitador perquè aquesta disciplina es desenvolupés com cal als nostres centres d'ensenyament mitjà i universitari. La Universitat de l'Havana pogué establir, l'any 1925, la càtedra de geografia a la Facultat de Filosofia i Lletres i, uns anys després, va ésser inclosa, al darrer any de carrera, l'especialitat geogràfico-històrica.

Cal recordar, també, que quan es fundaren les universitats d'Oriente, l'any 1947, i la de Las Villas, l'any 1950, la geografia formà part dels seus plans d'estudis.

Amb la triomfant Revolució socialista es creà, l'any 1962, l'Escuela de Geografía a la Facultat de Ciències de la universitat de l'Havana. L'any 1978, l'Escuela adquirí el nivell de facultat.

L'actual llicenciatura en geografia, desenvolupada a la universitat de l'Havana, inclou 40 assignatures, que abracen disciplines cartogràfiques, físico-geogràfiques, geografia física, econòmica, social i regional, integració geogràfica, així com mètodes d'investigació, ciències bàsiques, socials i idiomes, amb un ampli programa d'activitats de camp.

Hi ha dos tipus de cursos regulars: un de diürn, per als estudiants a temps complet, i un altre de tarda-vespre per a treballadors.

A la Facultat de Geografia, estudien uns 350 alumnes. Fins avui, s'hi han llicenciat 750 geògrafs, situats en una ampla gamma de sectors, on fan investigacions i treballs pràctics, orientats cap al desenvolupament del país. També treballen en la docència universitària i en l'ensenyament mitjà, així com als instituts d'investigació de l'Academia de Ciencias de Cuba, la Junta Central de Planificación, l'Instituto Cubano de Geodesia y Cartografía, l'Instituto de Hidroeconomía, el Ministerio de Agricultura i, entre d'altres, en organismes econòmics i de protecció de la Natura.

A l'esmentada Facultat, treballen 42 docents, i per raons òbvies, aquest claustre és predominantment jove. Compta amb 7 professors titulars i 6 auxiliars. Vuit posseixen el grau de candidat a doctor i deu són aspirants a la candidatura.

La Facultat ofereix també cursos de postgraduats, i fins ara s'hi han impartit 50 cursos per professors cubans i estrangers. El treball científic-investigador desplegat per la Facultat va adreçat a incrementar el nivell de docents, a formar, en els estudiants, un conjunt d'habilitats i hàbits i a col·laborar amb organismes i institucions estatals per a la solució de problemes pràctics.

Les principals direccions científiques han estat: investigacions geogràfiques integrals de la Sierra Maestra i la Sierra del Rosario, com a base per a la seva organització territorial i explotació de recursos; investigacions físico-geogràfiques i econòmiques d'àrees seleccionades per a l'explotació de recursos, la protecció de la Natura i el medi ambient, incloent-hi l'estudi de zones protegides i les propostes per al seu funcionament; estudis hidrogeoquímics i de balanç hídric de territoris de l'Occident del país; l'elaboració de mapes, principalment de paisatges, i la seva avaluació; estudis geogràfico-econòmics de la població i dels serveis de regions seleccionades; investigacions geogràfiques per a l'explotació turística, i geogràfico-econòmiques, en el marc de la col·laboració amb els països del CAME i de l'Amèrica Llatina.

El curs 1974-75, la Facultat de Pedagogia de la Universitat de l'Havana es transformà en l'Institut Superior Pedagògic «Enrique José Varona» el departament de Geografia del qual, té el rang de Facultat, amb 36 professors de nivell universitari. En aquest important centre docent, s'han llicenciat més de 500 estudiants del curs regular diürn i del curs per a treballadors.

Durant el període comprès entre el 1976 i el 1985, la Facultat de Geografia de l'esmentat Institut ha dut a cap més de 20 treballs científics, tasques de perfeccionament de plans i programes d'estudi, elaboració de textos i manuals, a més de línies d'investigació en el camp de la geografia física, econòmica, geologia, cartografia, geografia del transport i d'altres.

El treball científic i pedagògic de la Facultat s'ha vinculat tant a l'educació superior com a la general i mitjana i a d'altres activitats, segons les demandes d'entitats nacionals i estrangeres. En l'esmentat període s'han desenvolupat més de 200 cursos d'estudis, postgraduacions i preparatoris. Des del curs acadèmic 1983-1984, els seus professors hi han impartit més de 60 postgraduacions i diplomats un nombre superior als 150 especialistes.

És important destacar que la Facultat de Geografia de l'Institut Superior Pedagògic «Enrique José Varona» ha ofert la seva col·laboració a Angola, Moçambic i Nicaragua. També ha col·laborat en l'elaboració d'un diccionari geogràfic amb especialistes de l'Institut Pedagògic Estatal Lenin, de Moscou.

L'any 1962, el Gobierno Revolucionario de la República de Cuba fundà la seva Acadèmia de Ciències. Una de les primeres tasques escameses per aquest organisme fou la de crear l'Institut de Geografía y Geología, que després constituïria dues unitats independents.

En fundar-se aquest Institut, es féu evident la pobresa de quadres que havíem heretat del sistema capitalista. Això no obstant, s'iniciaren obres de molt d'alè, tals com l'*Atlas Nacional de Cuba*, en cooperació principal amb especialistes de la Unió Soviètica. Durant 6 anys, del 1965 al 1970, hom elaborà aquest *Atlas*, un dels més alts guanys de la ciència geogràfica del nostre país i que meresqué el Premio Estatal de Ciencia y Técnica de l'URSS, el 1973.

L'Acadèmia de Ciencias ha creat els Instituts de Geologia, Sòls, Geofísica i Astronomia, i de Meteorologia. L'Institut de Geología ha passat, recentment, al Ministerio de la Indústria Básica.

L'Institut de Geografía té actualment 142 treballadors; el 75 per cent és vinculat a la investigació. Del total d'empleats, 41 són investigadors; d'entre ells, 3 són doctors en ciències geogràfiques, 3 candidats i 9 aspirants. El personal auxiliar tècnic investigador, l'integren 15 universitaris i 13 tècnics mitjans. Posseeix els següents departaments científics: Geografia Física, Geografia Econòmica i Social, Cartografia i Carsologia i Espeleologia.

Obres importants realitzades per l'Institut són també el Mapa Carsològic de Cuba,

a escala 1:250.000, en coordinació amb l'Acadèmia de Ciències de Txecoslovàquia, i les investigacions socio-econòmiques amb els Instituts homòlegs de la Unió Soviètica i l'Institut de Geografia i Geoecologia de l'Acadèmia de Ciències de la RDA. Igualment manté una fructífera col·laboració amb els Instituts corresponents de l'Estat espanyol, de l'Estat francès, centres universitaris i científics de Barcelona, Managua i Ciutat de Mèxic.

Des dels seus mateixos inicis, l'Institut es vinculà indissolublement a les tasques del desenvolupament revolucionari i econòmic de la nostra societat i el seu personal es trasllada sovint a regions on s'emprenen els més importants plans agrícoles i industrials.

Entre el 1970 i el 1981 l'Institut ha acomplert diversos treballs tals com l'*Atlas Regional del Caribe*, l'estudi geogràfic integral de la franja costanera Maisí-Guantánamo, el *Mapa Geomorfológico de Pinar del Río* i estudis relacionats amb la caracterització climàtica, espacial i temporal del territori i els caràcters complementaris del balanç hídric, entre d'altres, com els costos i conseqüències de les inundacions; l'*Atlas Socioeconómico de la Provincia de Matanzas*, i l'estudi geogràfic integral de l'àrea prioritzada del Turquino.

Actualment s'acaba el *Nuevo Atlas Nacional de Cuba*, que representa un salt qualitatiu respecte del primer. La seva redacció cartogràfica final i la impressió seran fetes, pròximament, per l'Institut Geogràfic Nacional de Espanya.

Cuba, país en vies de desenvolupament, es planteja la necessitat d'escometre, de forma integral i complexa, el procés socio-econòmic com a treball essencial i la de preservar l'harmonia entre natura i societat. Aquesta perspectiva es materialitza en el socialisme, on existeixen les possibilitats per resoldre els interrogants que suscita l'esmentat procés.

En realitat, l'enfocament de la transformació socialista de la natura és el fonament indispensable de la nova història humana. El desenvolupament històric de la societat té la seva base més profunda en la producció material, com a interacció de la natura i l'organització social. La societat només es pot desenvolupar en la mesura en què arribi a conèixer i explotar adequadament la Natura, ja que els seus interessos no han de dissociar-se de l'equilibri que manté el complex ecològic del qual és part.

Aquestes idees són precisament les bases teòrico-metodològiques de les perspectives traçades, enteses des de tres posicions: pel que fa a la definició i utilitat de les investigacions, desenvolupar la geografia com a ciència; pel que fa a l'enfocament dinàmic, dialèctic, en les relacions natura-societat, emprendre les direccions perspectives aparellades a la pròpia estratègia del desenvolupament socio-econòmic cubà; pel que fa al seu caràcter aplicat, aprofundir en la recerca de solucions a problemes concrets derivats del nostre desenvolupament.

Amb les nostrés modestes bases materials i els fonaments ideològics que sostenim, els geògrafs cubans ens disposem a fer un salt qualitatiu que retrà els seus millors fruits en traspasar el llindar de l'any 2000.

L'Havana, Cuba, 1r de setembre de 1986